

Πανεπιστήμιο Πατρών

Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας

Κοινωνικοποίηση – Ταυτότητες – Απόκλιση
6^ο μάθημα: Εκπαίδευση & Κοινωνικός Αποκλεισμός
Διδάσκουσα: Δώρα Κατσαμώρη

Εφαρμοζόμενη κοινοτική εργασία – Μοντέλο Κοινοτικής Ανάπτυξης

Κατά τον Frazer (1996) η **κοινοτική ανάπτυξη** πρέπει να στοχεύει στην ενδυνάμωση αυτών που βιώνουν τον **κοινωνικό αποκλεισμό**. Θα πρέπει αρχικά να αναγνωριστούν τα προβλήματα (ατομικά/κοινωνικά) από τα ίδια τα άτομα, στη συνέχεια να αναδειχθούν τα κοινά σημεία των εμπειριών μεταξύ των ατόμων (μορφές συλλογικότητας & αλληλεγγύης) & στη συνέχεια να εστιάσουμε σε ενδυναμωτικές πρακτικές (ατομικό & συλλογικό επίπεδο) για να υπερβούν τα άτομα τις δυσκολίες και να φέρουν την αλλαγή.

Η κοινοτική ανάπτυξη οδήγησε στην εφαρμογή του μοντέλου της **κοινοτικής δράσης/εργασίας** στις δεκαετίες του **1960 & 1970** με προγράμματα εστιασμένα στην καταπολέμηση της φτώχειας (Payne, 2000:366).

Η έννοια της κοινοτικής ανάπτυξης συνδέεται με την έννοια της **κοινωνικής ανάπτυξης**, η συζήτηση γύρω από την οποία έγινε ακόμα πιο έντονη στην δεκαετία του 1990 στις ανεπτυγμένες χώρες, όπου κάθε αναπτυξιακός σχεδιασμός οφείλει να λαμβάνει υπόψη του τα κοινωνικο-πολιτισμικά & οικονομικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος στο οποίο πραγματοποιείται.

Η κοινωνική ανάπτυξη στο πλαίσιο των ανεπτυγμένων χωρών έλαβε την μορφή σχεδιασμένων παρεμβάσεων σε τοπικό επίπεδο και συναντάται στην τρέχουσα βιβλιογραφία με τον όρο ‘κοινοτική ανάπτυξη’ → την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού

Κοινοτική Ανάπτυξη – βασικές αντιλήψεις

Η **κοινοτική ανάπτυξη** στοχεύει στην ανθρώπινη ευημερία, την ενίσχυση της ποιότητας ζωής & την κάλυψη των τοπικών αναγκών

τρεις βασικές αντιλήψεις:

- *η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης* → καταπολέμηση των ανισοτήτων, της φτώχειας & του κοινωνικού αποκλεισμού, παρέχοντας ίσες ευκαιρίες προς όλους/ες
- *η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης* → σεβασμός & προστασία της φύσης
- *η αντίληψη της υγιούς κοινότητας* → όπου υγεία σημαίνει μία κατάσταση φυσικής, διανοητικής & κοινωνικής ευημερίας (ασφαλές περιβάλλον, προσβασιμότητα σε αγαθά & υπηρεσίες, ευκαιρίες κατάρτισης, κοινωνική συνοχή, κτλ)

Τα μέλη της τοπικής κοινότητας αποτελούν εταίρους στη διαχείριση της κοινωνικής ζωής & της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Κοινοτική Εκπαίδευση

Η διεργασία του τοπικού κοινωνικού μετασχηματισμού απαιτεί την ενεργοποίηση τόσο του **τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου** (κοινωνικές σχέσεις & οργανωτικές δεξιότητες) όσο και του **ανθρώπινου** (εκπαίδευση & επαγγελματικές δεξιότητες) (Morrisson et al, 1997)

Στην **κοινοτική εκπαίδευση**, σύμφωνα με την ουμανιστική προσέγγιση, αποδίδουν έναν **δημοκρατικό και ολιστικό χαρακτήρα**, με στοιχεία λαϊκής επιμόρφωσης & εστιάζοντας:

- στις καθημερινές εμπειρίες των ατόμων
- σε πολιτικό περιεχόμενο ασκώντας κριτική στο status quo
- στην κοινωνική αλλαγή (πιο δίκαιη κοινωνία)
- σε μία μορφή συλλογικής παιδαγωγικής με επίκεντρο την ομάδα
- στην σύνδεση της εκπαίδευσης με την κοινωνική δράση (Mayo, 2005: 108)

Αναγνωρίζοντας τις ελλείψεις γνώσεων και δεξιοτήτων των μελών της κοινότητας στόχος αποτελεί η συνειδητοποίηση το πως τα άτομα αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές τους ανάγκες με στόχο την ενδυνάμωση & την κριτική συνειδητοποίηση

Κοινοτική Εκπαίδευση ενδυνάμωση & κριτική συνειδητοποίηση

Ενδυνάμωση → i. ενεργοποίηση των δυνάμεων της κοινότητας προς μία αναπτυξιακή κατεύθυνση με στόχο τον έλεγχο, από μέρους της κοινότητας, του κοινωνικο-πολιτισμικού περιβάλλοντος στο οποίο διαβιοί, ii. μέθοδος διευκόλυνσης & ενεργοποίησης αποκλεισμένων με στόχο την συμμετοχή τους στα κοινοτικά δίκτυα & την κοινωνική ζωή

Κριτική συνειδητοποίηση → «διεργασία με την οποία οι άνθρωποι, όχι ως δέκτες αλλά ως υποκείμενα που αποκτούν γνώση, κατορθώνουν να αποκτήσουν βαθιά επίγνωση τόσο για την κοινωνικο-πολιτιστική πραγματικότητα που διαμορφώνει τη ζωή τους όσο και για την ικανότητα τους να μεταμορφώνουν αυτή την προτεραιότητα» (Freire, 1977).

Θεωρία της κοινωνικής αλλαγής (Freire) → οι καταπιεσμένοι και αποκλεισμένοι από την κυρίαρχη τάξη άνθρωποι δημιουργούν ασαφή αντίληψη των κοινωνικοπολιτικών δομών και δυνάμεων που καθορίζουν την ζωή τους, υιοθετώντας αξίες και πρότυπα που δε συνάδουν με τη δική τους πνευματική κληρονομιά (Κόκκος, 2005). Διαμορφώνουν δηλαδή **αλλοτριωμένες συνειδήσεις** και κυρίως, υιοθετούν την παραδοχή της δικής τους ‘φυσικής κατωτερότητας’. Η εκπαίδευση αποτελεί το μόνο εργαλείο που μπορεί να αφυπνίσει πνευματικά τους καταπιεσμένους, προκειμένου να οδηγηθούν στην απελευθέρωση.

Κοινωνική Εκπαίδευση ενδυνάμωση & κριτική συνειδητοποίηση

Κυρίαρχο ρόλο στην θεωρία του Freire κατέχει ο **διάλογος**, μέσω του οποίου καλλιεργείται *η ισότητα και προάγεται η δημοκρατία, ο σεβασμός, η αγάπη και η ανοχή*.

Ο Freire καλλιέργησε μία εκπαιδευτική μέθοδο, η οποία συνδύαζε τον αλφαριθμητισμό και την κριτική συνειδητοποίηση μέσα από τρία βασικά στάδια (Χατζηθεοχάρους, Νικολοπούλου & Γιοβάννη, 2010):

α. **διερευνητικό** (Investigate) → μελέτη & καταγραφή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών & αναγκών της ομάδας-στόχου σύμφωνα με το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου ανήκει η ομάδα & το οποίο και επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τις αντιλήψεις, τον τρόπο σκέψης και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει

β. **θεματικό** (Thematization) → διαμόρφωση ενός θεματικού πλαισίου διδασκαλίας, το οποίο ταυτίζεται άμεσα με τις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης και τις ανάγκες του πληθυσμού → προβληματίζονται και σκέφτονται γύρω από θέματα που τους αφορούν άμεσα

γ. **στάδιο του Προβληματισμού** (Problematization) → «...έχοντας κατανοήσει ότι η άποψη τους για τον κόσμο και τη θέση τους σε αυτόν διαμορφώνεται από κοινωνικές και ιστορικές δυνάμεις, οι οποίες λειτουργούν σε βάρος τους (...)

Κοινοτική Εκπαίδευση ενδυνάμωση & κριτική συνειδητοποίηση

Η έννοια της κριτικής συνειδητοποίησης χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην κοινοτική εργασία και ενίσχυσε εναλλακτικές μορφές πρακτικών, με επίκεντρο τον **κριτικό διάλογο**.

Σταδιακά ο όρος '**κριτική συνειδητοποίηση**' αντικαταστάθηκε με τον όρο '**ενδυνάμωση**'.

«οργανωμένη προσπάθεια των αποδυναμωμένων ομάδων να ενισχύσουν τον έλεγχο τους στους πόρους και τους ρυθμιστικούς θεσμούς» (Abbott, 1995)

ενδυνάμωση → διαδικασία κατά την οποία το άτομο ή η κοινότητα αποκτούν δύναμη από κάποιον τρίτο μέσα από οργανωμένες παρεμβάσεις εξωτερικών οργανώσεων ή κρατικών προγραμμάτων

Κατά τον Checkoway, η ενδυνάμωση παρουσιάζεται ως μία «*παρούσα ή εν δυνάμει πηγή σε κάθε άτομο ή κοινότητα*» → *i. προσωπική εμπλοκή* → συμμετοχή στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, *ii. οργανωτική ανάπτυξη* → δομή ανάμεσα στα άτομα & την κοινότητα & διευκολύνει την συλλογική δράση, *iii. κοινοτική αλλαγή* → συνέπειες της συμμετοχής στην κοινότητα

Κοινωνική Εκπαίδευση ενδυνάμωση & κριτική συνειδητοποίηση

Ο Payne (2000) συνδέοντας την στρατηγική της ενδυνάμωσης με τις αρχές & τις αξίες της κοινωνικής εργασίας, αναφέρει τις ακόλουθες πρακτικές οι οποίες διέπουν την **πρακτική της ενδυνάμωσης**:

- όλοι οι άνθρωποι διαθέτουν δεξιότητες, αντίληψη & ικανότητες
- οι άνθρωποι έχουν δικαιώματα
- τα προβλήματα των ανθρώπων αντικατοπτρίζουν, πέρα από τις προσωπικές τους ανεπάρκειες, θέματα καταπίεσης, πολιτικής, οικονομίας & εξουσίας
- η συλλογική δράση τους κάνει ισχυρούς
- η εφαρμογή όσων διδάσκουμε σημαίνει την διευκόλυνση και όχι την «καθοδήγηση», καθώς και την αμφισβήτηση της καταπίεσης

Κοινοτική Εκπαίδευση - η δυναμική της ομάδας

Στην κοινοτική εργασία **η ομάδα** αποτελεί την βασική μονάδα κοινωνικής δράσης → *συνεχή επικοινωνία & αλληλό-δραση μεταξύ των μελών της*

Στις ομάδες μπορούμε να εφαρμόσουμε τις αρχές της **κοινωνικής παιδαγωγικής**, όπου

- το άτομο οφείλει να ασχοληθεί με τα κοινωνικά προβλήματα & να εμπλακεί με ενεργό τρόπο σε διάφορες δραστηριότητες
- οι δραστηριότητες υλοποιούνται στο περιβάλλον του ατόμου & εκπορεύονται από το ίδιο
- η κινητοποίηση & η εργασία στην ομάδα ενεργοποιεί το άτομο & το βοηθάει στο να αναπτύξει κρυμμένες ικανότητες
- μέσα από πρακτικές υπέρβασης ορίων, το άτομο ευαισθητοποιείται για την πραγματικότητα του, γίνεται ενήμερος για τις συνθήκες που το περιβάλλουν, καθώς της ικανότητας του για αλλαγή
- οι δράσεις θα πρέπει να σχεδιάζονται με βάση τους στόχους που θέτει το ίδιο το άτομο

Η κοινωνική παιδαγωγική απαιτεί μία διαδικασία μάθησης, όπου όλοι/ες διδάσκονται και παράλληλα είναι φορείς δράσης & αλλαγής

Κοινοτική δράση

Η **κοινοτική δράση** αποτελεί μία πρακτική διαχείρισης των προβλημάτων της τοπικής κοινωνίας → μέθοδο κοινοτικής ανάπτυξης

Αφορά στην οργάνωση των πολιτών μίας κοινότητας, μέσα από ομάδες, συσπειρώσεις & πρωτοβουλίες, με στόχο την επίλυση προβλημάτων που απασχολούν την κοινότητα → διεκδίκηση παροχών & υπηρεσιών από το κράτος, ανάπτυξη δικτύων κοινοτικής φροντίδας, οργάνωση συνεταιριστικών ομάδων, κτλ

Η κοινοτική δράση προϋποθέτει την ύπαρξη **κριτικής συνειδητοποίησης** στην τοπική κοινωνία & τονίζει την σημασία της **ενεργητικής συμμετοχής** των μελών της κοινότητας σε **πρακτικές ανάπτυξης και κοινωνικής δικαιοσύνης**.

Ο χαρακτήρας της κάθε κοινοτικής δράσης καθορίζεται με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινότητας, το πλαίσιο των αναγκών της & το επίπεδο ανάπτυξης των δυνάμεων της

Κοινωνική εργασία με κοινότητες μεταναστών & μειονότητες

Η διαχείριση του μειονοτικού & μεταναστευτικού φαινομένου μπορεί να επιτευχθεί με την κοινωνική ένταξη και την αποδοχή των ατόμων με μειονοτική/μεταναστευτική/προσφυγική εμπειρία ως ισότιμων & ενεργών πολιτών → **συμβολικό κεφάλαιο για την κοινωνία**

πρόσφυγες → αναπτυσσόμενη αίσθηση της κοινότητας λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που αναγκάστηκαν να αφήσουν την χώρα τους → καλλιέργεια δέσμευσης σε παραδοσιακές αξίες & ρόλους, ενίσχυση της αίσθησης ευθύνης για την υποστήριξη μιας κουλτούρας που απειλείται

μετανάστες → δημιουργία γκέτο συνήθως στο κέντρο των μεγάλων πόλεων → χώρος συνάθροισης, επικοινωνίας, συνδιαλλαγής μεταξύ των μελών

Συχνά η διαδικασία κοινωνικής ένταξης των μειονοτικών ομάδων στην τοπική κοινωνία συνοδεύεται από συγκρούσεις (Allan & Crow, 1994) και ενισχύονται από τον **θεσμικό ρατσισμό** του επίσημου κράτους → ενίσχυση του κοινωνικού ρατσισμού & εμποδίζει την ανάπτυξη μίας σημαντικής δυναμικής κοινωνικής ένταξης της ετερότητας

Κοινότητες δρόμου

Η UNICEF εκτιμά ότι > από 40.000.000 παιδιά ζουν & εργάζονται στον δρόμο:

- **παιδιά σε υψηλό κίνδυνο** → ζουν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας, χωρίς πρόσβαση σε σχολεία, δημόσιες υπηρεσίες, κοινοτικά προγράμματα
- **παιδιά στον δρόμο** → εργάζονται στον δρόμο & συχνά αποκόβονται από το σχολικό περιβάλλον
- **παιδιά του δρόμου** → όπου ο δρόμος είναι το σπίτι τους & οι αξίες τους διαμορφώνονται σύμφωνα με την ηθική του δρόμου → αποκοπή από το οικογενειακό & σχολικό περιβάλλον

Τρεις προσεγγίσεις φαινομένου (Carizona & Poertner):

- σωφρονιστική προσέγγιση
- αναμορφωτική προσέγγιση
- προσέγγιση της κοινοτικής ανάπτυξης (παιδαγωγική Freire)

Κοινωνικός αποκλεισμός

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μία δυναμική διαδικασία, στην οποία ορισμένα άτομα συστηματικά αποκλείονται από το κοινωνικό γίγνεσθαι, την ίδια ώρα που άλλα άτομα ενσωματώνονται με ευνοϊκούς όρους (Shanaham, 1996) → σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο που συνδέεται με τις διαρθρωτικές αλλαγές σε κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό & πολιτισμικό επίπεδο

Συχνά τα άτομα επιλέγουν τον αποκλεισμό & αναπτύσσουν κοινωνικά δίκτυα και δραστηριότητες στο πλαίσιο του γκέτο, καθώς αυτή η συνθήκη τους παρέχει ασφάλεια σε σχέση με το εχθρικό περιβάλλον της περιρρέουσας κοινωνίας (Patterson, 1965) → *τα γκέτο διαιωνίζουν και υπερτονίζουν τις αξίες και τα χαρακτηριστικά της 'απομονωμένης' ομάδας ενισχύοντας τις κοινωνικές διακρίσεις και τις πολιτισμικές αποστάσεις από τον έξω κόσμο*

Στο πλαίσιο μίας κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από την συνύπαρξη ατόμων με διακριτές συλλογικές ταυτότητες ζητούμενο αποτελεί i. *η αλληλόδραση διαφορετικών πολιτισμών*, ii. *η αμοιβαία αναγνώριση & αλληλο-αποδοχή* & iii. *κοινωνική ενσωμάτωση ποικίλων πολιτισμικών πραγματικοτήτων*

Κοινωνικός αποκλεισμός

πολιτισμικός σχετικισμός → καμία κουλτούρα δεν μπορεί να κριθεί παρά μόνο με δικούς της όρους → άσκηση κριτικής μόνο από το εσωτερικό της

ο/η κάθε/μία επαγγελματίας οφείλει να θέτει ως πρωταρχικό άξονα i. τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων & ii. την κατανόηση & εκτίμηση των φυλετικών, πολιτισμικών & κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων

Απαραίτητη η γνώση των θεωριών & εφαρμογών της κοινωνικής εργασίας, καθώς και η γνώση βασικών στοιχείων της ιστορίας, της κουλτούρας & της σύγχρονης πραγματικότητας της κοινότητας (Weaver, 1999)

βασική επιδίωξη της κοινωνικής εργασίας → i. ενίσχυση της κοινοτικής φροντίδας για ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, ii. καταπολέμηση κοινωνικού αποκλεισμού

*καταπολέμηση κοινωνικού αποκλεισμού μέσω προγραμμάτων **εκπαίδευσης & κατάρτισης***

Εκπαίδευση & κοινωνικός αποκλεισμός

Η **εκπαίδευση** θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα μέσο αφενός **πρόληψης** και αφετέρου **αντιμετώπισης** του κοινωνικού αποκλεισμού

Μία κοινωνία, η οποία επιθυμεί να χαρακτηρίζεται ως **ελεύθερη και δημοκρατική**, οφείλει πρωτίστως να θέτει ως στόχο της την **κοινωνική συνοχή** μέσω της ισότιμης αντιμετώπισης των πολιτών της, η οποία αφορά i. στην *ισότητα των ευκαιριών*, ii. την *διασφάλιση των δικαιωμάτων*, και iii. την *δυνατότητα ελεύθερης επιλογής* → διασφάλιση των απαιτούμενων προϋποθέσεων και παροχών, οι οποίες θα συμβάλλουν στην καλλιέργεια και προετοιμασία ελεύθερων και ενεργών πολιτών, με σεβασμό στις έννοιες **της δημοκρατίας, της ελευθερίας & της διαφορετικότητας**

Εκπαίδευση & ετερότητα

Σύμφωνα με την κοινωνιολογική θεωρία της αναπαραγωγής του πολιτισμικού κεφαλαίου (Bourdieu & Passeron, 2014), η εκπαίδευση είναι σχεδιασμένη να αναπαράγει την κουλτούρα της κυρίαρχης τάξης → ο εκπαιδευτικός οφείλει να διαχειριστεί την ετερότητα μέσα στην τάξη με **σεβασμό & όρους ισοτιμίας & να προωθήσει την κοινωνική δικαιοσύνη**

Κοινωνική εκπαιδευτική δικαιοσύνη → σηματοδοτεί την ισότητα ευκαιριών σε όλους/ες τους/ις μαθητές/ριες, ενώ προάγεται ο σεβασμός & η εμπιστοσύνη ανάμεσα στους/ις μαθητές/ριες, καθώς και ανάμεσα στον/ην εκπαιδευτικό και τους/ις μαθητές/ριες

Η **διαπολιτισμική εκπαίδευση**, ως προσέγγιση, καλείται να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της εκπαιδευτικής ανισότητας συνδέοντας διαφορετικούς τομείς εκπαίδευσης (ανθρώπινα δικαιώματα, αγωγή του πολίτη, επίλυση συγκρούσεων, κτλ)

διαχείριση πολιτισμικής ετερότητας i. εκπαιδευτική πολιτική, ii. προγράμματα σπουδών, iii. μέτρα στήριξης αλλόγλωσσων μαθητών/ριών, iv. εκπαίδευση εκπαιδευτικών

Εκπαίδευση & ετερότητα

Διαπολιτισμική προσέγγιση – βασικά αξιώματα (Γκότοβος, 2002; Δαμανάκης, 2005):

- i. ισοτιμία πολιτισμών & πολιτισμικών κεφαλαίων
- ii. σεβασμός στην διαφορετικότητα
- iii. κριτική στον εθνοκεντρισμό & την αφομοίωση
- iv. ενδυνάμωση της (μειονοτικής) ταυτότητας
- v. αναγκαιότητα για μεταρρύθμιση του σχολείου
- vi. αρχή παροχής ίσως ευκαιριών

Στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: *i. σεβασμός στην ετερότητα, ii. προώθηση αλληλεγγύης, iii. ενεργή προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, iv. άρση κοινωνικής ανισότητας, v. προώθηση κοινωνικής συνοχής*

Βιβλιογραφία

Ασκούνη, Ν. & Θάνος, Θ. (Επ.) (2021). Εθνοπολιτισμικές Διαφορές & Ανισότητες στην Εκπαίδευση. Κοινωνικοί αποκλεισμοί και πορείες ένταξης. Αθήνα: Gutenberg

Ζαϊμάκης, Γ. (2011). *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες: Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, Πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Πλέθρον

Cummins, J. (2005). *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μία Κοινωνία της Ετερότητας*. Αθήνα: Gutenberg